

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Остапенко Марина Анатоліївна,
кандидат політичних наук, доцент кафедри
політичних наук НПУ імені М.П. Драгоманова*

УДК 32.019.5 : 159.952.1 (043.3)

ПЛЮРАЛІЗМ ТА НЕОКОРПОРАТИВІЗМ ЯК МОДЕЛІ УЗГОДЖЕННЯ ІНТЕРЕСІВ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

У статті аналізується проблема узгодження інтересів суспільства і держави в умовах демократичного розвитку через призму теоретичних моделей плюралізму і неокорпоративізму. Розглядаються спільні та відмінні риси цих моделей.

Ключові слова: група інтересів, узгодження інтересів, громадянське суспільство, держава, плюралістична демократія, корпоративна демократія.

В статье анализируется проблема согласования интересов гражданского общества и государства в условиях демократического развития, основываясь на теоретических моделях плюрализма и неокорпоративизма. Рассматриваются общие и отличительные характеристики этих моделей.

Ключевые слова: группа интересов, согласование интересов, гражданское общество, государство, плюралистическая демократия, корпоративная демократия.

In the article the problem of concordance of interests of civil society and state is analysed in the conditions of democratic development through the prism of theoretical models of pluralism and neokorporativizm. Their general and distinctive descriptions are examined.

Keywords: interest group, concordance of interests, civil society, state, pluralism democracy, corporate democracy.

В умовах демократії важливого значення набуває проблема вироблення і артикуляції інтересів та ідей, які продукуються суспільними групами та їх узгодження з загальними суспільними, національними, державними. Вони (ідеї, інтереси) можуть виступити як підґрунтя інтеграції, так і розмежування, конфлікту суспільства.

Політична наука пропонує теорії, моделі демократії, які певним чином пояснюють можливі варіанти такого узгодження – класична ліберальна, плюралістична, елітарна, корпоративна, партисипітарна тощо.

Будь-що, суть цих моделей полягає у пошуку оптимальних шляхів узгодженості інтересів у соціальній, політичній, економічній, духовній сферах суспільства. Йдеться, передусім, про узгодженість загальних і приватних інтересів груп і окремих людей як основи демократичного устрою.

У цьому ракурсі варто згадати думку А.де Токвіля про те, що в демократичних країнах наука об'єднань є матір'ю всіх наук... Щоб люди були або стали цивілізованими, мистецтво об'єднань має розвинутися і вдосконалитися серед них прямо пропорційно зростанню рівності умов [3, с. 862].

Інший науковець Р.Пантем пропонує наступний захист від суспільних розколів: це - наявність чисельних, горизонтально структурованих груп, які здатні перекрити помітні соціальні розлами в суспільстві. Якщо громадяни належать до різноманітних організацій, членство в яких перекриває помітні соціальні розлами, а не поглиблює їх, такі об'єднання зменшать ті розлами, а отже, нададуть суспільству більшої організованості і керованості.

Відзначаючи роль об'єднань громадян, Уільям А.Гелстон, вказує, що останні можуть виступати осередками опору тиранії та утискам; зміцнюючи соціальні зв'язки; можуть зменшити

небезпеки аномії; можуть сприяти формуванню демократичних чеснот, прищеплювати звичаї громадянської активності; можуть допомогти сформувати громадську думку, яка впливає на хід міркувань у демократичних державних інститутах; можуть бути засобом для неінструментального вияву моральних переконань як норм, запропонованих для широкого суспільства; можуть реалізувати можливість групам громадян виконувати важливу суспільну роботу в процесі колективних дій за межами урядового контролю [3, с. 862].

У сучасному суспільстві групи інтересів є одним з учасників політичних відносин. Якою є група інтересів? Відповідь на це запитання, на наш погляд, закладено в розумінні, по-перше, мотивації об'єднання людей у подібні групи, по-друге, – у визначенні «простору» реалізації цих інтересів

Отже, які мотиви діяльності груп інтересів у політичній сфері? Науковці виділяють наступні їх групи.

Перша група – це економічна мотивація. Відповідно, – групами інтересів виступають, з одного боку, – бізнес, з іншого – профспілки. Саме на економічні мотиви (або такі, що тим чи іншим чином пов'язані з економічною сферою), як основу формування груп інтересів та участі груп інтересів у політичному процесі вказували А. Бенглі та Д. Трумен [6, с.20-21].

Друга група – етнічна мотивація і відповідно групами інтересів виступають етнонаціональні спільноти та групи. Це захист інтересів етнічних груп у межах однієї держави чи інтересів національних спільнот на міждержавному рівні. Не виключено, що мотивами такої групи виступають і економічні.

Третя група – це соціальні мотиви, що формують соціальні групи як елементи наявної соціальної структури суспільства. Так, російський соціолог Н. Лапін [8] вважає, що групу інтересів необхідно розуміти «...як соціокультурну клітину громадянського суспільства, що відроджується... вияв діяльнісного аспекту нової соціальної диференціації» [8, с.14] Очевидно, що згідно даного підходу політизація суспільних груп відбувається як явище зовнішнє по відношенню до основного критерію їх формування – соціальної стратифікації, культурного чи субкультурного тла, професійної належності та ін. Соціокультурні групи інтересів ніби змушені включатися у політичний процес з метою реалізації своїх життєво важливих потреб. Їх перебування у політиці відносно швидкоплинне, що не дозволяє їх віднести до власне політичних інституцій [8, с.17].

Четверта група – елітотворні групи, які можуть ідентифікуватися як політичні групи інтересів, що мають виразну ціннісну специфіку і мотивацію. На думку В. Лапкіна, саме ціннісне розмежування виступає первинним чинником диференціації між елітою та масовими групами. [9, с.33]. На нашу думку, цінності є основою виділення не лише еліти та маси, а й основою диференціації суспільства на різні соціальні групи (вікові, політичні, етнічні, культурні тощо).

Щодо простору, де реалізуються інтереси, де відбувається взаємодія між групами інтересів та владою. Найбільш вдало цей простір визначається, на наш погляд, через поняття «публічна сфера». Публічність як відкритість, доступність і колективність. Публічність утворює сферу колективності, асоціативний простір, у якому за різними ознаками групуються члени суспільства, колективізуються погляди, емоції, виникають і функціонують політичні партії, громадські організації, творчі й інші спілки («публічний простір» за Ю.Габермасом). У цьому просторі у більш чи менш відкритому режимі обговорюються соціально значимі проблеми, формується громадська думка, конструюються колективні ідентичності. Публічна сфера може бути сконцентрованою в різних інститутах і поєднувати різні формати спілкування: як прямі (спілкування), так і опосередковані – у вигляді письмових повідомлень і текстів. Вона конструється безліччю «публік», які частково перетинаються, межі яких змінюються у часі, просторі, а також залежать від характеру обговорюваних тем. «Розміри» публічної сфери залежать як від тієї міри, яку дозволяє держава з одного боку, так і від згасання чи посилення інтересу до суспільних проблем. У публічній сфері поєднуються процеси організації й самоорганізації, управління й самоурядування. Характер публічності залежить від інтенсивності асоціативного життя суспільства, його здатності до самоорганізації та ступеня демократичної відкритості.

На нашу думку, простір, де відбувається взаємодія між групами інтересів та владою, є не просто публічним, а публічно-комунікативним. Адже відбувається діалог, полілог, комунікація за

допомогою переговорів, дискусій, компромісів тощо. Це міркування підтверджує і одне з головних призначень групи інтересів – надати інформацію, заявити про проблему і отримати реакцію з боку влади, тобто будується комунікативний процес.

У науковій літературі є різні підходи щодо змісту терміну «публічна сфера». Провідними серед них є погляди Д.Дьюї та Х.Арендт. Д.Дьюї вказує, що ген публічності з'являється там, де люди торкаються інших сфер, до цього моменту – це приватна сфера. Концепція Х.Арендт пастулює публічну сферу як пряму взаємодію індивідів (на зразок грецької агори, «поява на публіці») [12]. Ю.Габермас ідеальною публічною сферою, що відповідає демократії вважає таку, яка створює умови для раціонально-критичного дискурсу про політичні проблеми, де вирішальну роль відіграють аргументи, а не соціальний статус або традиції. Це ще раз вказує на комунікативний характер публічного простору.

У багатьох дослідженнях відзначається, що поняття «публічна сфера» вказує на наявність майданчиків, де обговорюються питання, які представляють загальний інтерес. Передбачається, що такі майданчики не тільки автономні від сфери державного управління, але більшим чи меншим ступенем відкриті для різних секторів суспільства. Впливовість публічної сфери залежить від її інституційного устрою: чи є вона уніфікованою чи різнорідною; сконцентрована у центрі чи відкрита для периферії; засновується переважно на письмовій чи усній комунікації тощо. Показниками, які визначають особливості публічної сфери в певній країні є: інститути, у яких вона функціонує; склад її учасників; цілі, норми і стратегії; домінуючі форми комунікації.

На сьогоднішній день в Україні держава прагне встановити певний контроль за громадянським суспільством, при чому засобами самого громадянського суспільства. Проте їй не завжди це вдається. Невирішеною залишається проблема вибору моделі узгодження інтересів держави і суспільства.

Плюралізм і неокорпоративізм є одними з прикладів таких моделей узгодження, для яких спільною є їх основа – система відносин груп інтересів і держави. Проте вони відрізняються одна від одної. На їх принципову відмінність звернув увагу вітчизняний науковець, академік В. Кремень: при плюралізмі чи лобізмі групи інтересів діють лише як «групи тиску», а не реалізації державної політики [7]. У моделі неокорпоративізму найбільш організовані й впливові групи інтересів активно залучаються не лише в процес формування, але й реалізації державної політики завдяки широкому проникненню у систему державної влади. Так, на думку вітчизняного дослідника Ю.Мацієвського, за умов некорпоративної моделі представники *обмеженої* (курсив наш – О.М.) кількості організацій з чіткою, ієрархічною структурою, фіксованим чи напівфіксованим членством ведуть переговори з державою з питань внутрішньої політики і зобов'язують своїх членів дотримуватися прийнятих угод. За умов плюралістичної моделі організації, групи інтересів змагаються за своїх членів, ресурси і доступ до влади [10].

Плюралізм як сучасний різновид ліберальної демократії, ґрунтується на врахуванні всієї множинності, багатоманітності соціальних інтересів. Основною ознакою моделі взаємовідносин між суспільством і державою є відкритий характер прийняття рішень у результаті взаємодії і конкуренції різних політичних сил, насамперед політичних партій та багатоманітних груп інтересів.

У концепції плюралістичної демократії політична система суспільства розглядається як система, що забезпечує баланс інтересів класових, етнічних, демографічних, професійних, територіальних, релігійних і подібних груп та їх організацій. Кожна з них впливає на формування політики, проте жодна не займає монопольного становища. Відбувається дрібнення політичної влади між державними і громадським суспільством. Якщо ж яка-небудь соціальна група вважає, що політика не відповідає її інтересам, то вона має можливість домагатися відкритого обговорення відповідних проблем і прийняття необхідних політичних рішень. Вітчизняна дослідниця Я. Боренько доходить висновку, що плюралізм визначається як система вільної і конкурентної артикуляції інтересів, при якій жодна з груп не володіє монопольним правом представництва при переговорах з урядовими агенціями, а усі конфлікти, що впливають з прагнення реалізації групових інтересів, вирішуються через неінституціоналізовані переговори, кооперування та

досягнення компромісу. ... За класичний приклад плюралізму нею визначено систему груп інтересів США, як особливу версію плюралізму – Велику Британію» [1; 2].

Опоненти цієї моделі вважають існування різноманітних груп інтересів таким явищем, що справляє негативний вплив на функціонування демократичної політичної системи в силу того, що вони виступають проводниками часткового впливу на прийняття політичних рішень. Їх аргументи наступні: 1) існування груп інтересів створює нерівність можливостей різних груп відносно впливу на процес прийняття політичних рішень: великі шанси мають бізнес-групи, малі – ті групи, які не володіють достатніми ресурсами (молодь, незахищені верстви населення); найбільший вплив на політику в країнах з розвинутою ринковою економікою справляють різноманітні підприємницькі структури, особливо загальнонаціональні, галузеві та міжгалузеві об'єднання підприємців, відчутний вплив на політику мають і профспілки, які є наймасовішими організаціями найманих працівників; 2) дисбаланс у проведенні соціальної політики - більш «сильні» групи інтересів досягають економічних і інших благ, і починають в подальшому чинити перешкоди перерозподілу і змінам, а ті хто дійсно потребує підтримки можуть її так і не отримати; 3) ця модель абсолютизує можливість політичного представництва соціальних інтересів через політичні партії і різноманітні організації як групи інтересів - пересічні члени партій і громадських організацій, як правило, відіграють у них другорядну роль, а основні рішення приймаються їх керівниками, причому не завжди в інтересах тих же пересічних членів; 4) міфологічність установки на те, що все населення буде представлене в партіях і групах інтересів, що ці об'єднання будуть рівними за своїм політичним впливом.

Альтернативною плюралістичній моделі взаємодії держави і громадянського суспільства став неокорпоративізм/неокорпоратизм. З приводу значення цього терміну у науковому колі тривають дискусії донині. Проте, саме в 60-ті-70-ті роки ХХ ст. відбувається звернення багатьох плюралістів до неокорпоративної парадигми. Неокорпоративізм як модель взаємодії держави та суспільства не є запереченням попередньої, а доповнює, стабілізує й розширює її функціональні можливості. Неокорпоративізм як система взаємодії держави і суспільства представлений у зарубіжній та вітчизняній політичній науці у працях таких авторів як Дж. Лембрух, Ф. Шміттер, С.Перегудов, В. Кремень, В.Гончар, Ю.Мацієвський та ін. і загалом представляє відносно новий дослідницький напрям. Наприклад, Ф.Шміттер – представник напрямку транзитології, визначив громадянське суспільство як «сукупність або систему самоорганізуючих медіаторних груп», «систему посередництва» [15, с.16]. Використовуючи це поняття громадянського суспільства, науковець виділяє два його типи – плюралізм і корпоративізм.

З нашої точки зору сумнівним видається об'єднання громадянського суспільства і корпоративізму. Основний принцип існування громадянського суспільства – це *самоорганізація*, а в основі корпоративізму, неокорпоративізму закладено принцип *організації* – існування інституціалізованих груп, як правило, заснованих на економічних мотивах, які постійно беруть участь у політичному процесі. При чому кількість таких груп є доволі обмеженою.

Теоретичну основу неокорпоративізму складають: теорія груп інтересів, яка розроблена в межах американської традиції (А.Бентлі, Д.Трумен); концепція «корпоративної держави» (англійська політична традиція). В основу неокорпоративізму як моделі узгодження інтересів держави і суспільства покладено тезу про те, що саме «група інтересів» або ж «функціональна асоціація» вважається природним інститутом суспільства, здатним повною мірою виразити інтереси особистості; партія – це штучний суспільно-політичний інститут. Корпоративізований процес політичного рішення характеризується постійною участю економічних груп в політичному процесі на засадах кооперації; централізованим характером політичного рішення; відповідальністю груп за зміст і напрямки розвитку державної політики; внутрішньою автономністю і незалежністю груп; консенсусною формою політичного рішення.

У випадку неокорпоративізму мова йде не про абсолютну протилежність до плюралізму, а про певні елементи інституціалізованості діяльності груп, що визначають рівень корпоративізації політичного рішення, яке присутнє в багатьох політичних системах, особливо європейської культурної традиції.

На підставі сукупності визначень корпоративізму вітчизняний дослідник В. Гончар формулює ідеальний тип неокорпоративної моделі взаємодії держави й суспільства, що затвердився в другій половині ХХ століття в ряді країн Західної Європи, і виділяє її (моделі) основні характеристики.

Інституційні характеристики: високий ступінь централізації інститутів представництва груп інтересів (профспілок, асоціацій підприємців); провідна роль «верхівкових асоціацій», що припускає низький ступінь автономії для союзів, пересічних членів; сильна держава, що активно регулює економічні процеси.

Функціональні характеристики: визнання учасниками взаємодії один одного в якості рівноправних соціальних партнерів; наявність соціального консенсусу між державою й інститутами громадянського суспільства; офіційно закріплена участь бізнесу й праці у формуванні державної економічної стратегії; централізовані переговорні процеси з приводу заробітної плати на національному рівні за участю профспілок, підприємців і держави; практика робочої демократії у ключових галузях економіки.

Фактори «навколишнього середовища», сприятливого контексту взаємодії: домінування консенсусних політичних традицій над «мажоритарними»; панування латино-католицьких соціокультурних традицій; високий рівень економічного розвитку, низький рівень безробіття; розмиті кордони між державним і приватним секторами економіки; відкритий характер економіки: вільна торгівля, низькі військові витрати.

Ціннісно-мотиваційні фактори: визнання «сильної держави», яка не усувається з суспільних процесів, а бере активну участь у них; «тотожність приватного й спільного інтересів»; стратегія узгодження інтересів; консенсус; соціальна гармонія; солідарність всіх суспільних сил; пріоритет групового інтересу над приватним. [4;5].

Як можна побачити, неокорпоративізм співвідноситься з континентально-європейською політичною культурою, особливостями і традиціями у системі відносин суспільства з державою в країнах Європи. Неокорпоративістська модель взаємовідносин формує такий тип громадянської культури як комунітарно-етатистський, що розкривається у домінуванні групової свідомості; готовності розділяти колективні цінності, групові цілі; наявності якості соціальності, тобто задоволеності від взаємодії з рівними; довірі до групового керівництва; «альтруїстичності» до суспільства в цілому; прийнятті групової дисципліни.

Отже, неокорпоративізм як модель взаємовідносин держави і суспільства, спрямована на узгодження корпоративних та державних інтересів. Її особливість - покладання на кожну зі сторін зобов'язання по дотриманню досягнутих домовленостей. На відміну від тоталітарного корпоративізму, де залучення до взаємодії з державою носить примусовий характер, в рамках моделі неокорпоративізму участь в організаціях, які здійснюють таку взаємодію, є добровільною і будується на виключно договірній основі.

В цілому неокорпоративізм містить в собі: систему функціонального представництва, що доповнює парламентаризм, партійно-територіальне представництво; групи представництва бізнесу й праці як головних учасників неокорпоративних угод; інститути соціального партнерства на всіх рівнях - національному, регіональному (галузевому), локальному.

Неокорпоративна модель стала важливим елементом демократизації європейських країн. Її привабливість у здатності розширити можливості діалогу між державою й суспільством за допомогою функціонального представництва, стабілізувати соціально-економічні процеси усередині країни за допомогою інститутів соціального партнерства. Ті чи інші елементи неокорпоративної взаємодії можна віднайти в будь-якій країні Заходу, а розгалужені системи такої взаємодії на макроекономічному рівні функціонують сьогодні в різних країнах Європи.

У підсумку хотілося б відзначити, що кожна з цих моделей є доволі складною, має свої різновиди. Також, звичайно можна виділити як сильні, так і слабкі їх сторони. На запозичення цих моделей впливають особливості розвитку окремої країни, особливості культури самоорганізації самого суспільства, традиції взаємодії між ним та державою.

Література:

1. Боренько Я. Соціальне партнерство в Європі: плюси і мінуси корпоративних угод / Я. Боренько // Вісник Львів. ун-ту. Серія: Міжнародні відносини. - 2000. - Вип.2. - С.130-135.
2. Боренько Я. Теоретичні основи дослідження груп інтересу / Я. Боренько // Політичний процес в Україні: стан і перспективи розвитку / Збірник наукових праць. - Львів: ПАІС, 1998. - С.20-23.
3. Гелстон Вільям А. Громадянське суспільство й «мистецтво об'єднань» / В.А. Гелстон // Демократія: Антологія / Упоряд. О.Проценко. - К.: Смолоскип, 2005. - С.861-866.
4. Гончар В.М. Корпоративізм постіндустріального суспільства: характер змін представництва інтересів між державою і громадянським суспільством // Нова парадигма. - 2007. - Вип. 70. - С. 97-109.
5. Гончар В.М. Корпоративізм як феномен політичного життя / В.М.Гончар // Політологічний вісник. - 2007. - Вип. 23. - С. 255-262.
6. Группы интересов и российское государство. - М.: Эдиториал УРСС, 1999. - 352 с.
7. Кремень В. Шлях до стабілізації: збалансування корпоративних інтересів [Електронний ресурс] / В. Кремень // День. - 2007. - 13 червня. - № 94. // Режим доступу : www.day.kiev.ua
8. Лапин Н. И. Ценности, группы интересов и трансформация российского общества / Н.И. Лапин // СОЦИС. - 1997. - № 3. - С. 14 - 24.
9. Лапкін В. Н. Ціннісна диференціація елітотворних і масових груп з урахуванням політичної динаміки російського суспільства/ В.Н. Лапкін // Політична думка. - 2000. - № 2. - С. 32 -39.
10. Мацієвський Ю. Корпоративізм (корпоратизм) [Електронний ресурс] / Ю.Мацієвський. - Режим доступу : <http://naub.org.ua/?p=457>.
11. Ненашев Д. А. Основные подходы к анализу роли групп интересов в американской политике / Д.А. Ненашев // Социология - 1999. - № 3. - С. 13-47.
12. Основи публічної політики та управління : навч. посіб. / авт.. кол. : С.О. Телешун, С.В. Ситник, І.В. Рейтерович та ін. ; за заг. ред. С.О. Телешуна. - К. : НАДУ, 2011. - 312 с.
13. Перегудов С.П. Новейшие тенденции в отношениях между государством и гражданским обществом / С.П. Перегудов // Полис. - 1998. - № 1. - С. 137 - 148.
14. Шмиттер Ф. Неокорпоратизм / Ф. Шмиттер Ф. // Полис. - 1997. - № 2. - С. 14 - 22.
15. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии / Ф. Шмиттер // Полис. -1996. - № 5. - С. 16-27.

Нечипоренко Юлія Сергіївна,
аспірантка кафедри політичних наук
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 328 (477+438)

**ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ РАЦІОНАЛІЗОВАНОГО
ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ)**

У статті проаналізовано функціонування системи раціоналізованого парламентаризму та проблеми застосування концепції на прикладі Республіки Польща; а також функціонування цієї системи в умовах неструктурованого парламенту.

Ключові слова: *раціоналізований парламентаризм, система стримувань і противаг, парламентська більшість, парламентська опозиція.*

В статье проанализировано функционирование системы рационализованного парламентаризма и проблемы применения концепции на примере Республики Польша; а также функционирование этой системы в условиях неструктурированного парламента.

Ключевые слова: *рационализированный парламентаризм, система сдержек и противовесов, парламентское большинство, парламентская оппозиция.*